

HRVATSKA SREDNJOVJEKOVNA KNJIŽEVNOST U KNJIŽEVNOJ ZNANOSTI U DOBA MODERNE

Nikica Kolumbić

S pravom bismo se mogli zapitati što bi se u okviru razgovora o hrvatskoj moderni imalo raspravljati o proučavanju hrvatske srednjovjekovne književnosti? Ali kao što je proučavanje svih drugih književnih i umjetničkih razdoblja privlačilo sad jači sad slabiji interes znanosti, tako je bilo i s tekstovima hrvatskoga srednjovjekovlja. U komešanju ideja, pravaca i stajališta, što je bilo i obilježje razdoblja hrvatske moderne, kad se isticala potreba za suvremenošću, za modernizmom, novim izrazom, ukidanjem takozvanih »škola«, posebno u hrvatskoj književnosti, u uvjetima borbe između Starih i Mladih, realista i artista, razumljivo je da je interes za starim tekstovima, obojenim k tome religioznom duhom, pisanim starim jezikom na više pisama i prema raznolikim pravopisnim uzusima, bio potisnut u stranu, ostavljen za bavljenje onima koji su i po svojoj struci, po interesu i po sklonosti bili okrenuti baštinjenim vrijednostima starih vremena.

Ipak, upravo u to doba, marljivošću arhivskih »crva«, završena je jedna etapa u razvoju znanstvenog interesa za književni srednji vijek, koja je iznijela na vidjelo ne potpun, ali dovoljan broj tekstova, i proznih i stihovanih, na temelju čega se već tada mogla izgraditi kakva takva slika te najranije hrvatske književne i kulturne epohe. To je, naime bila prilika da se cijeli kompleks hrvatske srednjovjekovne književnosti razmotri i vrednuje kao cjelina, da se smjesti uz bok ravnopravno ostalim epohama i stilskim formacijama. Ali baš zbog već navedenog i zbog opće okrenutosti prema naprijed, prema budućnosti, to se nije dogodilo.

Zato je još 1924. u svom radu »Naša književnost i njezini historici« Antun Barac tvrdio kako i hrvatska i srpska i slovenska književnost do 19. vijeka »u najvećem svom delu i nije prava književnost«.¹ On se tada zapravo oborio na naše književne povjesnike i arhivske istraživače tražeći da se oslobode navođenja nepotrebnih podataka i činjenica te da odgovore na pitanje: »Što konačno u našem životu znači ta naša književnost? Koliko nas je ona pomakla napred, koliko je ona uopće naša — koliko je deo nas, živih, krvavih, sretnih i nesretnih?« U nastavku Barac kaže: »Udara u oči, kako u svom najvećem delu naša literarna historija tako reći i nije historija literature, jer se naša književnost, kao umetnost, započinje zapravo tek u XIX. veku — a sav se rad najvećeg broja literarnih historika iscrpao s delima pre toga.«² Barčevo mišljenje o hrvatskoj književnosti prije 19. stoljeća svakako je dano olako, pogotovu ako znamo da je već 1913, dakle pri izmaku moderne, izašla Vodnikova »Povijest hrvatske književnosti« koja se danas ocjenjuje kao prva moderna sinteza hrvatske književnosti starijega razdoblja. Ali navedena Barčeva procjena još dvadesetih godina prošlog stoljeća ipak je rezultat objektivnog stanja jer su se istraživači starije književnosti ponajviše zadovoljavali filološkim i tekstološkim obradama, zazirući od toga da raspravljaju o umjetničkim vrijednostima teksta. Barac primjećuje: »A velik je deo rada naših literarnih historika tzv. 'stručnjački' rad, gde ljudi, u nestašici vidika i duha, uhvate kakav takav tobože problem, i onda ga sa svom akribijom i ozbiljnošću rešavaju, ne opažajući, kako život s posmehom prolazi preko njih.«³ Spominjući polemiku između F. Markovića i A. Pavića o Gundulićevu »Osmanu«, Barac primjećuje kako su bili preslabi da bi prodrli u psihu umjetnika i umjetnine.

S obzirom na usko istražena područja (s pretežno filološkim pristupom) Barac u to vrijeme i nije mogao drugačije misliti o davnim tekstovima pisanim na raznolikim dijalektalnim osnovama. S tim u vezi nameće nam se u nastavku ovog izlaganja da makar i u najkraćim crtama odgovorimo na pitanje: kako su se u svijest naših književnih znanstvenika usađivala mišljenja o vrijednostima naše najstarije književne baštine i to do epohe moderne, zatim u vrijeme moderne te napokon u kojem su se pravcu i na kakvim rezultatima usmjerila daljnja vrednovanja najstarijih tekstova.

U nas su se već od 16. st. objavljivale pjesmarice s tekstovima srednjovjekovnoga postanja (od Zadrana Dominika Armanova u drugoj pol. 16. st. do Splitsanina Matije Čulića iz 1805).⁴ Osim za praktične svrhe, njihovim se tek-

stovima nitko nije posebno bavio. Zato je još i Kukuljević, objavljujući 1856. odlomak Glavićeva prijepisa Klimantovićeve prerade »Plača Marijina«, smatrao Klimantovića i autorom, ocjenjujući ga, naravno, kao lošeg pjesnika.⁵ Naime, nije tada imao nikakve podloge za pomisao da je to tekst anonimne pučke poezije. Ali već je Vatroslav Jagić 1868, naišavši na srednjovjekovne stihove u Petrisovu zborniku iz 1468, primijetio kako »bi vrijedno bilo da se na tu dosada gotovo sa svijem nepoznatu duhovnu ili crkvenu poeziju što veća pažnja obrati«. ⁶ Ovom ćemo se prilikom osloniti samo na stihovane i dramske tekstove hrvatskoga srednjeg vijeka, a izostavit ćemo primjere hrvatske proze toga vremena, koja je dosta bogata raznovrsnošću vrsta i jezičnoga izraza. O tome u novije vrijeme postoji nekoliko rasprava koje potvrđuju literarnost i poetičnost tih najranijih hrvatskih proznih sastavaka.⁷

Jagić je, dakle, već 1868. upozorio da bi istraživanje bilo vrijedno usmjeriti na proučavanje stihovanih tekstova, što bi bila predradnja potrebna za ocjenu njihove književne i pjesničke vrijednosti. Nedostatak takvih predradnji opaža se i u prvom pregledu hrvatskih dramskih tekstova, u knjizi Armina Pavića »Historija dubrovačke drame« (1871). Već je i sam naziv »dubrovačka« neadekvatan, jer se naime ne može obuhvatiti život hrvatske drame na svim prostorima u starim razdobljima, da i ne govorimo o Pavićevoj neargumentiranoj tvrdnji kako je ta »drama u početku puki prijevod talijanske«. Pavić je, naime, većinom radio na još neobjavljenim i neobrađenim tekstovima i u vrijeme kad je pristup sa stajališta »stranih utjecaja« bio nerijetko koban za ocjenu naših tekstova ranijega razdoblja. Zato ništa nova nije donio ni August Leskien u svojem radu »Altkroatische geistliche Schauspiele« (1884), koji je proširio Pavićevu tezu o naslanjanju naših dramskih tekstova na strane uzore.

Ne možemo ovom prilikom mimoići ni Vida Vuletića Vukasovića koji je 1880. objavio latiničku pjesmaricu starih crkvenih pjesama Bratovštine Svih svetih u Korčuli.⁸ Koliko se malo znalo o tim pjesmama i o njihovoj vrijednosti za proučavanje razvoja hrvatske srednjovjekovne poezije i drame, vidi se i po tome što ih je sam Vukasović smještao u 18. st., zatim ih je kao autoru pridavao Petru Kanaveloviću, a tek poslije smjestio u 15. st.

Zato ni XX. knjiga Starih pisaca hrvatskih, koju je g. 1893. priredio i objavio Matija Valjavac, nije bila plod ozbiljnijih i dubljih istraživanja.⁹ Za Valjavca gotovo da i nema razlike između autorskih prikazanja Don Sabića Mladinića i Marina

Gazarovića s početka 17. st., s jedne, i onih anonimnih srednjovjekovnih iz 15. st., s druge strane. Držeći se površnih Pavićevih sudova i Leskienovih jednostranih proučavanja, on bez oklijevanja ističe kako su »naša crkvena prikazanja gotovo sva, koliko ih poznamo, ponačinjena po primjeru talijanskih reprezentacija«. ¹⁰ Ali i bez obzira na navedeno, Valjavčeva knjiga koja donosi nekoliko tisuća stihova srednjovjekovnoga postanja govori o tome da stihovano stvaralaštvo naših anonimnih srednjovjekovnih pjesnika ne treba zanemarivati. Samo jedno malo otkriće Milana Rešetara koji je 1902. utvrdio sličnost između dviju pasionskih pjesama (jedne u glagoljskom Petrisovu zborniku iz 1468. i druge u latiničkoj Korčulanskoj pjesmarici iz 15. st.) ¹¹ govori o nekom njihovu zajedničkom izvoru, a ujedno potvrđuje kako je u tim ranim vremenima pjesnička produkcija morala biti mnogo veća nego što se iz škratih ostataka može razumjeti.

Malo poslije samozatajni znanstvenik Josip Vajs, češki proučavatelj hrvatskoga glagolizma, u jeku književnih borbi između naših »modernista«, otkrio je u jednom glagoljskom zborniku u Parizu najraniju hrvatsku pjesmaricu. To je zbirka od 10 pjesama raznolikoga duhovnog sadržaja, ali i s nekim aluzijama na suvremeni život. Pjesme u njoj raznolikog su ritma i postanja. Objavljujući je 1905. Vajs je konačno pokazao da se pretpostavka o bogatijem pjesničkom fondu hrvatskoga srednjeg vijeka daje potvrditi i konkretnim tekstovima, računajući na to kako je rečena zbirka nastala kao uski i škrti izbor nekog pojedinca. ¹²

Objavljivanje kulturno-povijesno vrijednih tekstova, pa i ovakvih malih ali vrijednih otkrića odvijalo se u strogo stručnim krugovima pa ih suvremena književna kritika nije gotovo ni zapažala i bilježila, zbog čega te spoznaje nisu mogle tako lako ući u svijest šire kulturne javnosti, pa nisu ni mogle postati sastavni dio duhovnog života našega prosječnog čitatelja.

Ipak, jedan događaj upravo u doba sve jačih književnih konfrontacija skrenuo je na kratko vrijeme pozornost javnih i kulturnih djelatnika na književnu problematiku najstarijih vremena. Bilo je to godine 1900. kad se slavila četiristota obljetnica postanka Marulićeve »Judite«, koja je bila zasjenila sve druge kulturne događaje, koja se proslavila na mnogo načina, koja je bila angažirala djelatnike svih kulturnih i umjetničkih područja. ¹³

Ta je proslava, između ostalog, uz pitanje Marulićeve umjetničke veličine, njegova misaonog autoriteta, opravdanja da se naziva ocem i utemeljiteljem hrvatske umjetne knjige, izazvala i zanimanje za Marulićeve prethodnike — začinjavce.

Već je –uro Šurmin 1900. primijetio da je vjerojatno postojala i bogatija poezija hrvatskih glagoljaša prije Marulića, držeći se Jagićeve opaske uz tekst pjesme u Petrisovu zborniku iz 1468, ali se ipak tek Ivan Milčetić pozabavio pitanjem Marulićevih prethodnika, koje sâm splitski pjesnik izričito navodi nazivajući ih začinjavcima. On priznaje začinjavcima primat u stvaranju hrvatske pjesničke riječi. Začinjavci su, kaže Milčetić, stvorili hrvatski književni jezik te zaključuje: »U hrvatskim liturgičkim knjigama, osobito u misalima, imademo tražiti prve umjetne pjesme na hrvatskom jeziku, a to su prijevodi srednjovjernih (!) latinskih pjesama.«¹⁴

Milčetića god, 1902. slijedi i Milorad Medini u svojoj povijesti hrvatske renesansne književnosti, pa kaže: »Iako se naša svjetovna književnost nije razvila iz crkovne, jednu bez druge ne možemo pomisliti.« Zatim zaključuje: »Tako nastaje još iz rana širom Dalmacije nekakav literarni rad i na narodnom jeziku. Istina, radilo se je samo za crkvene potrebe, a radnici su bili opet samo svećenici, ali na ovom skromnom djelovanju neznanih nam radnika temelji se i pozniji rad svjetovnih pjesnika.«¹⁵

I umjesto da se pojedini znanstvenici posvete proučavanju vrijednosti tih tekstova, interes za njih kao da je splasnuo usporedo s opadanjem zanosa koji je bio vezan za Marulićev jubilej. Znanstvenici, osobito filolozi posvetili su se intenzivno proučavanju hrvatskoga glagolizma, promatrajući ga u istraživanjima najčešće kao poseban hrvatski kulturološki fenomen, izdvajajući ga iz korpusa hrvatske kulturne baštine kao cjeline.¹⁶

U tom su duhu pisani neki radovi Ivana Milčetića (posebno »Hrvatska glagoljska bibliografija«, 1911), a tako i radovi Rudolfa Strohala, koji je u svojoj »Zbirku starih hrvatskih crkvenih pjesama« iz 1915. unio samo glagoljske tekstove. Djelujući u takvu okruženju i Branko Vodnik, objavljujući 1913. svoju »Povijest hrvatske književnosti«, zapravo prvi moderan pregled razvoja hrvatske književnosti do potkraj 18. stoljeća, ne drži se kompetentnim da obradi najstarije, srednjovjekovno razdoblje, pa taj zadatak prepušta Vatroslavu Jagiću. A Jagić, kao najvrniji poznavatelj hrvatskoga glagolizma, obrađuje glagoljaštvo kao poseban, odnosno izdvojen korpus hrvatske pisane riječi, prateći njegovu pojavu i egzistenciju sve do 19. stoljeća. Pri tome Jagić zaboravlja da je pred pedeset godina izjavio kako je potrebno da se toj »nepoznatoj duhovnoj poeziji što veća pažnja obrati«, pa u ovom dijelu, gdje mu se pružila zgodna prilika, o srednjovjekovnim stihovima

nije rekao gotovo ništa. Kratki prikaz o crkvenim prikazanjima (uglavnom prema Valjavčevu izdanju) prepustio je samom Vodniku koji je to unio kao prethodni dodatak. Ne trudeći se da tim tekstovima posveti imalo veću pozornost, ne praveći razlike između srednjovjekovnih i sastavaka kasnijih razdoblja, uz već unaprijed formirano mišljenje o minorosti naših djela srednjovjekovnog vremena, Vodnik je iznio samo neke loše osobitosti, uspoređujući ih s talijanskima: »jezik im je posve jednostavan a rime najprimitivnije«, ističući kako su naši tekstovi bliži njemačkim nego talijanskim.¹⁷ Iako je građa za kakvu takvu sliku o hrvatskoj srednjovjekovnoj poeziji i drami bila u bitnim elementima iznesena i dostupna, ni naši proučavatelji te materije nisu u njoj vidjeli neke literarne vrijednosti.

O srednjovjekovlju, međutim, kao stilskoj i književnoj formaciji tada još u hrvatskoj književnoj znanosti nije bilo ni govora. Samo su rijetki pojedinci znali izjaviti modernija i suvremenija mišljenja. Tako je primjerice A.G. Matoš godine 1912. u jednom svom eseju dao svoj pogled na srednjovjekovnu kulturu, ističući duhovne vrijednosti te epohe nasuprot »današnjoj Evropi s njenom gusarskom kolonijskom politikom, prividnim brakom, naoružanom do zuba pored licemjernih konferencija mira kao ona u Haagu, nesposobnoj za idealni ikakav pokret masa, uništavajući sve vjere osim religije novca«.¹⁸

Proučavatelji najstarijeg razdoblja hrvatske kulture i književnosti ostali su gluhi za modernije pristupe u vrednovanju tih tekstova pa se ne moramo čuditi odnosu stranih učenjaka, poglavito talijanskih, kao što je bio Arturo Cronia koji je sav marljivi rad hrvatskih glagoljaša god. 1922. nazvao kompilatorskim i imitatorskim, da ne govorimo lošim i primitivnim. S druge strane, ali s istim efektom, nastupio je sa svojim mišljenjem godine 1924. i Antun Barac, kako smo već ranije naveli. Dakle, poslije I. svjetskog rata bilo je potrebno obaviti nove napore da bismo došli do današnjih spoznaja, kad hrvatsku srednjovjekovnu književnost smatramo razdobljem sa svim obilježjima stilske formacije.

BILJEŠKE

¹ Antun Barac, *Knjiga eseja*, Zagreb 1924, str. 13.

² Op. cit., str. 14.

³ Ibid., str. 14-15.

⁴ O D. Armanovu v. u *Hrvatski biografski leksikon*, sv. I, 1983; M. Čulić, *Pisne duhovne različne*, Venecija 1805.

⁵ Ivan Kukuljević-Sakcinski, *Pjesnici hrvatski XV vieka*, Zagreb 1856, str. 41-45.

⁶ Vatroslav Jagić, »Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga,« *Arhiv za povjesticu jugoslavensku*, IX, Zagreb 1868, str. 65-171.

⁷ Kao vrlo instruktivnu i suvremenu sažetu sintezu navodim ovom prilikom knjigu Dunje Fališevac, *Hrvatska srednjovjekovna proza. Književnopovijesne i poetske osobine*, Zagreb 1980.

⁸ Vid Vuletić Vukasović, *Čakavske starinske pjesme u čast svetijem i sveticama božjim*, Pos. otisak iz Katoličke Dalmacije, Zadar 1880.

⁹ *Crkvena prikazanja starohrvatska XVI i XVII vijeka*, Stari pisci hrvatski, knj. XX, Zagreb 1893 (s Uvodom M. Valjavca).

¹⁰ Op. cit., Uvod, str. V.

¹¹ Milan Rešetar, »Zu den ältesten küstenlendischen Kirchenliedern,« *Archiv für slav. Phil.*, XXIV, 1902, str. 217-218.

¹² Te je tekstove u novije vrijeme objavila te tekstualno i jezično obradila Dragica Malić, *Jeziik prve hrvatske pjesmarice*, Zagreb 1972.

¹³ Vidi o tome — Mirko Tomasović, *Marko Marulić Marul*, Monografija, Zagreb — Split 1999, str. 289 i dalje. Nikica Kolumbić, »Recepcija Marulićeve 'Judite' u kontekstu jubilarne godine 1901«, *Dani Hvarskog kazališta*, XXVII, 2001, 112-122.

¹⁴ –uro Šurmin, »Stihovi u hrvatskoj poeziji prije 15. stoljeća«, *Vienac*, 31, 1900, br. 1, str. 14. — Ivan Milčetić, »O Marku Maruliću s karakteristikom hrvatskog pjesništva prije i poslije Marulića«, *Ljetopis Društva hrvatskih književnika*, Zagreb 1903, str. 33-45.

¹⁵ Milorad Medini, *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, Zagreb 1902, str. 6.

¹⁶ O tome v. moj rad, »Hrvatska srednjovjekovna poezija i drama u svjetlu književne znanosti«, *Po običaju začínjavac* (Rasprave) Split 1994. Od str. 308 dalje.

¹⁷ Branko Vodnik, *Povjest hrvatske književnosti*, Zagreb 1913, str. 63.

¹⁸ *Misli i pogledi A. G. Matoša* (Izbor tekstova M. Ujević), Zagreb 1955, pod »Srednji vijek«, str. 555.

¹⁹ Arturo Cronia, »L'enigma del glagolismo in Dalmazia dalle origini all'epoca presente«, *La Rivista Dalmatica*, god. VI, fasc. II. 1922. do god. VIII, fasc. II, 1924.